

УДК

**Олена Полякова,**

головний бібліотекар

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**Олена Сокур,**

мол. наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

### ОРГАНІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У НАУКОВИХ УСТАНОВАХ НАН УКРАЇНИ

Статтю присвячено формуванню електронних бібліотечних ресурсів у наукових установах НАН України. Представлено результати моніторингу сайтів наукових установ: наявність та інформаційне наповнення бібліотечних сторінок, представлення електронного каталогу.

*Ключові слова:* електронний каталог, організація ресурси, сайт, АБІС.

Формування електронних бібліотечних ресурсів, які б повністю розкривали вітчизняну історико-культурну спадщину, належить нині до кола першочергових завдань. Специфіка роботи бібліотек наукових установ НАН України полягає в інформаційному забезпеченні наукових досліджень. Бібліотеки, які реалізують ці функції, формують як традиційні, так і електронні каталоги (ЕК); проводять роботу з підготовки бібліографічних покажчиків різних типів і видів, що узагальнюють науковий доробок окремих установ і вчених як у друкованому вигляді, так і в електронному; опрацьовують колекції та особисті бібліотеки; регулярно складають тематичні бібліографічні списки з актуальної тематики; активно ведуть е-сторінку своєї бібліотеки.

З 1998 р. відділом бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у щорічному інформаційно-аналітичному огляді «Робота бібліотек науково-дослідних установ НАН України в ... році» подавався аналіз роботи кожної бібліотеки, зокрема, і формування е-ресурсів та ЕК.

2005 р. Центром бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ

проведено дослідження, спрямоване на структурний аналіз українського бібліотечного веб-сегмента мережі Інтернет [1]. Із академічної мережі в загальному списку українських бібліотек, що мали на своєму сайті ЕК, були: НБУВ, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка, Інститут біології південних морів (ІБПМ), Фізико-технічний інститут низьких температур (ФТІНТ), Головна астрономічна обсерваторія (ГАО).

2010 р. відділом бібліотекознавства НБУВ здійснено аналіз інформаційно-бібліотечних ресурсів на веб-сайтах науково-дослідних установ НАН України, проаналізовано їх види та інформативність [2].

У рамках наукової теми НБУВ «Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів як складова формування вітчизняного інтегрованого інформаційного простору» (2014–2016 рр.) здійснювалося дослідження за окремими напрямками, кожен з яких має свою специфіку. Перший напрям роботи – моніторинг сайтів наукових установ НАН України на предмет наявності та наповнення бібліотечних сторінок. Другий – представлення на них ЕК.

Вивчення проводилося в два етапи, відповідно, 2014 та 2016 рр.

2014 р. бібліотечно-інформаційна мережа НАН України нараховувала 103 бібліотеки. У рамках виконання першого напрямку роботи наукової теми нами було переглянуто всі 103 веб-сторінки наукових установ. Виявилось, що інформація про бібліотеку наявна на сайтах лише 48 установ, з них 19 подавали коротку довідку про бібліотеку, склад фонду та послуги, які надаються книгозбірню, а на 29 представлено списки нових надходжень, обмінних фондів, перелік монографій співробітників установи тощо. Дослідження продемонструвало, що перед більшістю бібліотек постало питання наповнення сторінки бібліотеки, тому нами було запропоновано «Орієнтовну структуру сторінки бібліотеки на сайті НДУ НАН України», представлену у таблиці.

2014 р. з 103 наукових установ лише 31 бібліотека мала програмне забезпечення та технічні можливості для формування ЕК, серед них:

– дев'ять бібліотек представляли ЕК своїх фондів для віддалених користувачів (інститути металофізики, теоретичної фізики, історії України, політичних і етнонаціональних досліджень, зоології, клітинної біології та генетичної інженерії, ГАО, ФТІНТ та Радіоастрономічний інститут);

– дві бібліотеки використовували платформу НБУВ для представлення своїх ЕК (інститути математики і проблем міцності);

Таблиця

**Орієнтовна структура сторінки бібліотеки  
на сайті наукової установи**

Уніфіковані розділи структури сторінки	Підрозділи структури сторінки
1. Про бібліотеку	1.1. Історична довідка 1.2. Структура бібліотеки 1.3. Фонд, читальна зала, ДПА 1.4. Режим роботи 1.5. Правила користування 1.6. Перелік послуг 1.7. Контакти
2. Новини, події	2.1. Поточні новини 2.2. Архів новин і подій
3. Послуги( віртуальні)	3.1. Замовлення видань: - за ЕК; - по МБА; - ЕДД. 3.2. Віртуальна довідка 3.3. Виставка нових надходжень 3.4. Тематичні виставки 3.5. Інше
4. Ресурси	4.1. ЕК 4.2. Тематичні БД власного виробництва, в т. ч. БД колекцій та особових бібліотек 4.3. Віддалені ресурси - онлайнвий доступ до ліцензованих ресурсів провідних постачальників наукової інформації 4.4. Віддалені ресурси - онлайнвий відкритий доступ до інформаційних ресурсів наукової інформації 4.5. Електронна бібліотека / Цифрова колекція 4.5. Праці співробітників наукової установи 4.6. Бібліографічні ресурси - бібліографічні видання

– 20 академічних бібліотек \* проводили роботу з наповнення ЕК, але використовували їх локально – для співробітників установи зі своїх робочих місць або лише в бібліотеці.

\* Інститут прикладної математики і механіки, Інститут технічної механіки, Донецький фізико-технічний інститут імені О. О. Галкіна, Інститут соціології, Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення, Інститут геофізики ім.

Технологічним рішенням для організації ЕК і автоматизації процесів у бібліотеках наукових установ НАН України стали різні автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи (АБІС). Дослідження сайтів продемонструвало, що:

- ІРБІС використовують 19 бібліотек мережі;
- УФД / Бібліотека – чотири (бібліотеки інститутів металофізики, політичних і етнонаціональних досліджень, ГАО, теоретичної фізики);
- доопрацьовану програму Коha – чотири (бібліотеки Донецького фізико-технічного інституту, Морського гідрофізичного інституту, ІБПМ (обидва знаходяться в Криму) та Одеська філія ІБПМ (нині Інститут морської біології).

У трьох академічних установах було застосовано власні розробки програмного забезпечення для створення ЕК. Так, програма для наукової бібліотеки Радіоастрономічного інституту (м. Харків) має клієнт-серверну архітектуру, інтегровану у веб-сайт установи. Її автор – Юрій Арнольдович Царін, системний адміністратор сайту. АБІС створено на базі зв'язків PHP-MYSQL 2004 р. У той час програма працювала на третій версії PHP та MySQL, але протягом 10 років обидва пакети було оновлено спочатку до четвертих, а потім і до п'ятих версій. Відповідно було модернізовано і код. Програма є відкритою та забезпечує повноцінну роботу з ЕК (поповнення, пошук, сортування), дозволяє вести облік користувачів бібліотеки та виданих книжок. Крім каталогу, програма дозволяє завантажувати повні тексти електронних документів (наприклад, автореферати дисертацій) на сервер Інституту та опрацьовувати їх як частину каталогу (здійснювати пошук та видачу їх читачам). Це дало можливість співробітникам бібліотеки провести ретрокаталогізацію фонду протягом 2004–2011 рр., і зараз ЕК поповнюється лише поточними надходженнями. Про них інформує бібліотечна е-сторінка сайту.

С. І. Субботіна, Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона, Морський гідрофізичний інститут, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, Інститут економіки промисловості, Інститут археології, Кримський філіал Інституту археології, Інститут економіки та прогнозування, Національний науково-природничий музей, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, Інститут біохімії ім. О. В. Палладіна, Інститут експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кравецького, Інститут фізіології ім. О. О. Богомольця, Інститут географії, Інститут електродинаміки.

У ФТІНТ (м. Харків) ЕК був створений за підтримки Російського фонду фундаментальних досліджень та Інститутом математики і механіки УрВ РАН протягом 1998–2001 рр. На сьогодні здійснено повну ретро-каталогізацію фонду та виставлено ЕК онлайн для віддалених користувачів. Бібліотека Інституту економіки промисловості використовує програмний комплекс АСПД-5/ПК (версія 2.0), який було розроблено Інститутом математики АН БРСР. ЕК установи наповнюється з 1991 р., але використання можливе лише локально для установи.

Крім того, шість бібліотек, не маючи АБІС, складають списки книжкового фонду у стандартній програмі Exell, вісім – списки нових надходжень, перелік монографій співробітників – три бібліотеки. Таку інформацію представлено на бібліотечних сторінках офіційних сайтів наукових установ НАН України.

Наприкінці 2014 р. мережа академічних бібліотек зазнала суттєвих змін, пов'язаних із суспільно-політичними подіями, які відбулися в країні. Анексія Криму призвела до втрати п'яти бібліотек, розташованих там: Морського гідрофізичного інституту та його Експериментального відділення, Інституту біології південних морів, Карадаського природного заповідника та Кримського філіалу Інституту археології. На тимчасово окупованій території м. Донецька опинилися: Донецький ботанічний сад, Фізико-технічний інститут, інститути економіки промисловості, прикладної математики і механіки, фізико-органічної хімії і вуглекислоти, з бібліотеками яких відсутній постійний зв'язок. Отже, кількісний склад мережі зменшився на десять бібліотек і з 2015 р. нараховує 93 книгозбірні.

Так, 2016 р. було здійснено моніторинг 93 сайтів наукових установ НАН України. Виявилось, що бібліотечну сторінку розміщено на 46 сайтах, з них:

- 29 бібліотечних сторінок містять коротку інформацію про фонд, режим роботи, правила користування, посилання на повні тексти монографій співробітників установ тощо;

- на сторінках семи бібліотек представлено: ЕК, що постійно поповнюється, надаються онлайнві консультації, створюються віртуальні виставки, регулярно надається інформація про нові надходження (ГАО, ФТІНТ, Радіоастрономічний інститут, інститути політичних і етнонаціональних досліджень, зоології, літератури, клітинної біології та генетичної інженерії). Зауважимо, що бібліотечна сторінка на сайті Інституту політичних і етнонаціональних досліджень не структурована,

відсутнє посилання на ЕК, віртуальні виставки, колекції, покажчики тощо. Вихід на дані інформаційні ресурси здійснюється через віконце «пошуку» за ключовим словом, що створює незручності для віддалених користувачів;

- шість бібліотек періодично доповнюють свої е-сторінки новою інформацією, але їх установи не мають технічної можливості виставити та підтримувати ЕК (інститути біохімії, геофізики, експериментальної патології, онкології і радіобіології, керамології, проблем кріобіології та кріомедицини, Національний ботанічний сад);

- основним складником сторінок чотирьох бібліотек є ЕК, але інформація про бібліотеку, склад фонду, систему довідкового апарату, нові надходження не оновлюється (інститути географії, металофізики, теоретичної фізики, фізіології).

Заслугує на увагу досвід розбудови сторінки бібліотеки на сайті ГАО. Технічне переоснащення 2015 р. дало змогу оновити сайт установи, зокрема бібліотечної сторінки, де представлено ЕК, е-картотеку публікацій співробітників, опис колекцій Я. С. Яцківа та Л. М. Шульмана, архів повних комплектів журналів: «Астрометрия и астрофизика» (архів журналу за 1968–1973 рр.), «Кинематика и физика небесных тел» (з 1985 р.), «Космічна наука і технологія» (з 1995 р.), «Світгляд» (з 2006 р.) та видання «Короткий астрономічний календар» (з 1948 р.). Триває робота з наповнення ЕК та е-картотеки публікацій співробітників ГАО (усього каталог налічує 14 310 записів).

2015 р. створено сторінку бібліотеки в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології. На ній представлено розгорнуту історію бібліотеки, склад фонду, режим роботи, правила користування, список обмінного фонду, е-бібліотеку монографій співробітників установи, інформацію про раритетні та цінні видання з 11 колекцій видатних учених. На сторінці бібліотеки Радіоастрономічного інституту на постійній основі запрацювала повнотекстова БД авторефератів і дисертацій співробітників установи. База розроблялася та тестувалася упродовж 2012–2014 рр.

Динамічне зростання кількості користувачів з мобільними телефонами, смартфонами та планшетами суттєво розширює можливості роботи з інформацією. З огляду на це для бібліотек актуалізується завдання опанування інноваційними технологіями з метою залучення нових користувачів та розширення спектра бібліотечних дистанційних послуг. Бібліотека Інституту клітинної біології та генетичної інженерії спільно з системним адміністратором установи працює над випробуванням

програмного забезпечення відображення бібліотечної сторінки та ЕК на мобільних пристроях.

2015 р. розпочато створення е-бібліотеки в інститутах біохімії та зоології, налаштовуються гіперпосилання з бібліографічного запису ЕК до повного тексту документа.

Останніми роками для представлення своїх ЕК використовували платформу НБУВ лише бібліотеки інститутів математики та проблем міцності. У рамках виконання наукової теми «Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів як складник формування вітчизняного інтегрованого інформаційного простору» на платформі НБУВ започатковано інформаційний ресурс «Каталоги бібліотек установ НАН України», що сприяє поширенню відомостей про фонди бібліотек та видання установ НАН України. Інформаційно-бібліотечною радою та НБУВ було підготовлено лист керівникам наукових установ НАН України з конкретними пропозиціями щодо співпраці у напрямі створення ЕК та представлення їх на платформі НБУВ.

З 2015 р. низка бібліотек представила свої каталоги на платформі НБУВ, серед них: інститути літератури, зоології, фізіології, географії, археології, ботаніки, електродинаміки, сходознавства, соціології. Зазначимо, що ЕК інститутів зоології, фізіології та географії паралельно функціонують на сайтах своїх установ для віддалених користувачів. Представлення ЕК на порталі НБУВ не потребує від наукової установи придбання АБІС, додаткового технічного та кадрового забезпечення. Виконання завдань цього проекту потребує одноразового звернення до НБУВ академічної бібліотеки для реєстрації та узгодження технологічного циклу представлення ЕК на порталі. Запропоновано дві форми співпраці для формування ЕК:

1. бібліотека має власну АБІС і передає бібліографічні записи для представлення на порталі НБУВ;

2. бібліотека веде власний ЕК на сервері НБУВ. Для узгодження технологічних рішень необхідно керівникам установ забезпечити співпрацю системних адміністраторів наукових установ із фахівцями НБУВ.

Отже, 2016 р. 17 академічних бібліотек представляють ЕК віддалено, тоді як 2014 р. таких було 11. Триває робота з долучення п'яти бібліотек мережі до створення власних ЕК на сервері НБУВ, що вимагає методичного супроводу проекту, організації та проведення циклу тренінгів «Корпоративна каталогізація: нові технології та можливості для

академічних бібліотек». У ході роботи над науковою темою проведено низку семінарів для керівників наукових установ НАН України, на яких розглядалися питання запозичення бібліографічних записів до ЕК, введення описів книжкових пам'яток, створення авторитетних файлів імен осіб та назв установ, особливості систематизації наукових публікацій тощо. По завершенню теми НДР 2016 р. буде продовжено співпрацю з інститутами зі створення ЕК.

Моніторинг сайтів наукових установ, зокрема бібліотечних сторінок, дозволив виявити інформацію про колекції, особисті бібліотеки, кабінети-музеї в бібліотеках інститутів мистецтвознавства, фольклористики та етнології (розміщено інформацію про 11 колекцій), металофізики (7), ГАО (4), зоології (4), клітинної біології та генетичної інженерії (4), філософії (3), експериментальної патології, онкології і радіобіології (2), електродинаміки (1), мікробіології і вірусології (1), фізіології (1), біохімії (1), електрозварювання (1), геологічних наук (1), гідробіології (1), Державного природознавчого музею (2), Радіоастрономічного інституту (1). На сайті Державного природознавчого музею подано повну інформацію про всю колекцію музею, зокрема і про книги із Поторицької бібліотеки Дідушицьких, які там знаходяться. Бібліотекою Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології подано коротку інформацію про всі 11 колекцій, представлено найцінніші та рідкісні видання з них.

Важливим елементом організації інформації в академічних бібліотеках є створення бібліографічних посібників різних видів. Бібліотека Інституту керамології готує матеріали до Національного наукового щорічника «Бібліографія українського гончарства», що охоплює публікації про українське гончарство, кераміку, керамологію. Загалом до видання включено матеріали, що надійшли до Керамологічної бібліотеки, Українського керамологічного архівного фонду Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАНУ, Гончарської книгозбірні та Національного архіву українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в с. Опішня. Усі випуски щорічника виставлено на сайті Інституту керамології.

У бібліотеці Інституту ботаніки завершено роботу зі створення «Каталогу стародруків із фондів наукової бібліотеки Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України». Триває робота з підготовки БД, де кожен стародрук представлений на окремій сторінці з відсканованим титульним аркушем та повним бібліографічним описом.

Традиційно широка бібліографічна робота здійснюється в Інституті філософії. На сайті установи представлено «Бібліографію історії української філософії» за різні роки, біобібліографічні покажчики серії «Вчені Національної академії наук України», присвячені Мирославу Володимировичу Поповичу (два видання), Віктору Ароновичу Малахову, Івану Васильовичу Бойченку, Віктору Сергійовичу Пазенку.

На сайті Інституту політичних і етнонаціональних досліджень на сторінці бібліотеки виставлено два біобібліографічних покажчики, присвячені М. І. Кирюшку та О. О. Рафальському.

Крім традиційної виставкової роботи бібліотеки наукових установ добуваються до сучасних її форм. Так, бібліотека Інституту зоології підготувала та представила на своїй е-сторінці віртуальну виставку «Цікаві видання та сторінки історії нашої бібліотеки» з наявними оригінальними дарчими надписами, штампами, екслібрисами тощо. Всього на е-сторінці представлено десять віртуальних виставок. На е-сторінці бібліотеки Радіоастрономічного інституту – п'ять е-виставок, присвячених видатним ученим установи на яких, зокрема, завантажені електронні версії їх праць, що також включені до бази електронних документів бібліотеки. Регулярно готуються виставки нових надходжень зі сканованими обкладинками / палітурками видань. З 2009 р. бібліотека Інституту літератури на своїй сторінці розміщує списки нових надходжень найцікавіших і оригінальних видань. Треба зауважити, що всі представлені документи систематизовано, представлено скановану обкладинку / палітурку, зміст, підготовлену анотацію, повний бібліографічний опис. Віртуальні виставки готують бібліотеки інститутів клітинної біології та генетичної інженерії, геофізики.

Підсумовуючи, необхідно наголосити, що організація ресурсів сучасної наукової бібліотеки зумовлена вирішенням низки питань: модернізації матеріально-технічного забезпечення, науково-методичної та технологічної підтримки, програмного супроводу впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, міжбібліотечної взаємодії, раціонального формування і використання ресурсної бази бібліотечно-інформаційної системи НАН України.

Особливого значення набувають нові підходи до розкриття бібліотечних фондів, які дозволяють розширити доступ саме до систематизованої наукової інформації, спонукаючи бібліотеки надавати послуги методами і каналами, зручними для читача. Застосування новітніх інформаційних технологій, надання доступу до наукової інформації, організація

бібліотечної взаємодії вимагає активізації створення власних інформаційних продуктів. Бібліотекам наукових установ НАН України сьогодні важливо активніше наповнювати ЕК не лише поточними надходженнями, а здійснювати процес ретрокаталогізації фонду; створювати віртуальні виставки різних типів; готувати та розміщувати на сайтах для віддалених користувачів бібліографічні посібники; популяризувати колекції та особисті бібліотеки через представлення інформації про них на е-сторінках бібліотек.

#### Список використаних джерел

1. Солов'яненко Д. Структурний аналіз бібліотечного веб-сегмента мережі Інтернет / Денис Солов'яненко // Бібл. вісн. – 2005. – № 3. – С. 26–37.
2. Здановська В. Інформаційно-бібліотечний складник сайтів науково-дослідних установ НАН України / Валентина Здановська // Бібл. вісн. – 2010. – № 3. – С. 3–7.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

**Olena Poliakova,**

main librarian, Vernadsky National library of Ukraine

**Olena Sokur,**

junior researcher, Vernadsky National library of Ukraine

#### **Organization of library and information resources in Academic institutions**

#### **of National Academy of Sciences of Ukraine**

The article is devoted to the formation of electronic library resources in scientific institutions of the National academy of sciences of Ukraine. The results of the monitoring sites of scientific institutions determine: the presence and content of library pages, presenting electronic catalog.

*Keywords:* electronic catalog, organization resources, website, ALIS.